

ІНСЦЕНУВАННЯ ЯК СПОСОБИ ПРИХОВУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ЯКІ ВЧИНЕНІ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

У статті розглянуто питання щодо можливих способів інсценування умисних вбивств, які вчинені через необережність. Зроблено висновок, що умисні вбивства, які вчинені через необережність, у деяких випадках визначаються як інсценування вбивства під некримінальну подію.

Ключові слова: вбивство, умисне вбивство, вбивство через необережність, інсценування, механізм вчинення злочину.

I. Вступ

Актуальність розглянутої проблематики полягає в тому, що розслідування умисних убивств, які вчинені через необережність, на практиці стикаються з низкою проблем, котрі пов'язані з установленням способів вчинення та приховування зазначених злочинів. Тому узагальнення практики та розробка на цій основі дієвих криміналістичних рекомендацій, на нашу думку, є своєчасним.

II. Постановка завдання

Мета статті – з'ясувати низку проблем, що стосуються способів приховування умисних убивств, які вчинені через необережність.

III. Результати

Досліджено кримінально-правові норми, які регламентують порядок притягнення до кримінальної відповідальності за позбавлення життя людини, власне вбивства, у різних формах, що містяться у ст. 119 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Проблемами встановлення факту інсценування при розслідуванні вбивств займалися як російські, так і українські вчені. Зокрема відомі праці професорів В.О. Конової "Вбивство: мистецтво розслідування" [2] та О.С. Саїнчина "Особливості розслідування вбивств, прихованих інсценуваннями" [3]. Спираючись на ці та інші дослідження відомих учених, нами визначено деякі способи вчинення умисних вбивств через необережність, що можуть скоюватися як при несподівано виниклому намірі, так із заздалегідь запланованим наміром. Найчастіше в останньому випадку винна особа може вчинити дії із приховування злочину.

Способи приховування злочинів переслідують різні цілі, а саме:

- приховувати сам злочин;
- приховувати його злочинний характер;
- приховувати участь і зацікавленість у ньому злочинця.

Вчиняючи вбивство через необережність злочинець, як правило, повідомляє правоохоронні органи про вчинення вбивства та щиро кається у скоєнні злочину. Але є і випадки, коли після вчинення вбивства через необережність людина починає усвідомлювати скоєне та шукати способи приховування вбивства, щоб його замаскувати, інсценувати під некримінальну подію.

Так, вбивця, ретельно сховавши труп потерпілого, пояснює його зникнення від'їздом, що свідчить про прагнення приховати сам факт смерті потерпілого. Вбивця, що застосовує під час вчинення злочину рукавички, осипаючи місце злочину тютюном тощо, намагається приховати лише свою участь у вбивстві. Особа, що інсценує вбивство за помилковими мотивами, намагається приховати свою зацікавленість, свої справжні мотиви і цілі вчинення цього злочину. Злочинець, вчиняючи вбивство шляхом нанесення ударів тупим предметом потерпілому, скидає труп із висоти на землю й, інсценуючи самогубство, намагається приховати злочинний характер події. За змістовим аспектом можна виділити приховування злочину шляхом приховання, маскуванню, знищення, фальсифікації інформації та її носіїв, а також змішаного способу різних інсценувань.

Таким чином, інсценування є одним зі способів приховування злочину.

При виявленні трупа вбитого найчастіше немає жодних сумнівів у тому, що смерть спричинена саме вбивством: характер, локалізація, а іноді й кількість ушкоджень, місце розташування трупа, оточення – усе це зазвичай дає уявлення про те, що сталося.

Водночас зустрічається безліч випадків, коли встановити, чим спричинена смерть загиблого – вбивством, самогубством або нещасним випадком, дуже складно. Зокрема, слідчому доводиться стикатися з незрозумілими випадками смерті при виявленні трупа у водоймах, при встановленні смерті від падіння з висоти, від дії високої темпе-

ратури, від вогнепального поранення [4]. У всіх цих ситуаціях смерть могла настати як наслідок власної необережності загиблого, самогубства, а також убивства.

Слідчій практиці відомо безліч вбивств, при вчиненні яких злочинці, прагнучи уникнути відповідальності, вважають можливим і достатнім приховати не факт смерті певної особи, а лише конкретну причину смерті. Із цієї метою вони створюють помилкову видимість загибелі потерпілого від самогубства, нещасного випадку, від хвороби або в результаті вбивства, здійсненого іншими особами.

Згідно із цією метою, вбивця до прибуття слідчого на місце події знищує або маскує одні сліди, водночас створюючи інші, видаляє певні предмети, переміщає труп, іноді на значну відстань, або змінює його позу, посмертно наносить додаткові тілесні ушкодження тощо.

Таким шляхом злочинець досягає того, що створена їм на місці злочину обстановка відповідає подіям, котрі нібито сталися, які він описує у своїх свідченнях.

У літературі є декілька визначень інсценування злочину. Так, його визначають як сукупність дій, спрямованих на приховування винності певної особи у вчиненні цього злочину шляхом створення помилкової видимості іншої події.

Ю.П. Аленін та В.В. Тіщенко під інсценуванням розуміють умисне створення злочинцем доказів, які у своїй сукупності утворюють обстановку, характерну для визначеної, бажаної злочинцем події [4]. Р.С. Белкін зазначає, що інсценування злочину є створенням обстановки, котра не відповідає події, яка практично сталася на цьому місці, що може доповнюватися поведінкою і неправдивими повідомленнями як виконавця інсценування, так і пов'язаних із ним осіб [1].

Г.Н. Мудьюгін відзначає, що інсценування – один із різновидів протидії правоохоронним органам і є створенням видимості події шляхом цілеспрямованого внесення в обстановку реальної події змін, спрямованих на дезорієнтацію слідчого. Останнє визначення, на нашу думку, є найбільш точним і повним [6].

Інсценування, як правило, найбільш інформативні, на думку В.Е. Коновалової, включають у себе систему дій злочинця із попередження виникнення слідів, знищення, фальсифікації, приховання, маскування виниклих у результаті вбивства змін, створення нових слідів, що підтверджують версію суб'єктів приховування [2, с. 154]. З думкою авторитетного вченого ми безумовно згодні.

Мета інсценування – підтвердити помилкову версію злочинця, котра для нього нейтрально пояснює причину, характер і обставини події, що розслідується.

Спосіб убивства злочинець обирає так, щоб його застосування створювало видимість смерті від іншої причини:

- а) самогубства;
- б) нещасного випадку;
- в) вбивства, вчиненого іншою особою (особами);

г) ненасильницької смерті;

д) за безперечної причетності до вбивства – вчинення його в стані необхідної оборони або з необережності [3, с. 101].

Інсценування як спосіб приховування вбивства використовується злочинцем у тому випадку, коли він знає, або припускає, що йому доведеться пояснювати, чому і як загинула вбита ним людина. Давати ж такі пояснення доводиться тільки вбивцям, більш-менш близько пов'язаним із потерпілим. Це, як правило, члени однієї сім'ї, сусіди за квартирою, господар квартири та мешканці, коханці тощо.

Однак, далеко не завжди злочинець, що вбив близьку йому людину, підтверджує своє пояснення його смерті інсценуванням. У більшості випадків він приховує сам факт смерті потерпілого, знищує або ретельно приховує сам труп.

До чинників, що зумовлюють вибір злочинцем такого способу приховування, як інсценування, слід зарахувати вчинення вбивства в спільній квартирі злочинця і потерпілого, оскільки це дає можливість використати багато часу, щоб інсценувати нейтральну причину смерті. Велике значення має і спосіб вчинення злочину, котрий зумовлює характер нанесених потерпілому ушкоджень або їх відсутність. Так, якщо потерпілий загинув у результаті скидання з висоти, то характер ушкоджень повністю збігається з отримуваними при аналогічному падінні в результаті необережності або самогубства. При утопленні та відсутності зовнішніх ушкоджень злочинець висуває версію про самогубство чи нещасний випадок.

Важливе значення мають і обставини, що не дають злочинцеві можливості вдатися до інших способів приховування, наприклад, до таких, які пов'язані з видаленням трупа з приміщення, де було вчинено вбивство, і з необхідністю потім пояснювати причину зникнення потерпілого (вбитий був хворий і не міг пересуватися).

Даючи свої пояснення про обставини смерті потерпілого, злочинець стоїть перед вибором: або він повинен стверджувати, що був відсутній у момент настання смерті, або відповідати, чому він не запобіг настанню смерті, якщо в цей час перебував разом із потерпілим. Вибір злочинцем того чи іншого різновиду виправдальної версії не випадковий і визначається, по-перше, місцем вчинення вбивства; по-друге, характером зв'яз-

ку вбивці з потерпілим; по-третє, родом і видом смерті, що інспірується.

При вчиненні вбивства або за місцем проживання потерпілого, або в іншому місці, котре не збігається із місцем проживання злочинця, винні майже завжди заперечують, що потерпілий помер при них, і посилаються на алібі. У тих самих випадках, коли вбивство вчиняється там, де спільно мешкають і злочинець, і потерпілий, то винний або стверджує про свою відсутність, або що він перебував в іншій кімнаті, спав, не міг передбачити лиха з незалежних від нього причин.

При інсценуванні вбивства "іншими особами" злочинець у більшості випадків стверджує, що напад відбувся в його відсутність, і, повернувшись, додому, він виявив потерпілого вже мертвим, або "вбивці" напали одночасно на нього і потерпілого. При таких самих інсценуваннях, як "смерть унаслідок хвороби", злочинець, як правило, не заперечує своєї присутності при смерті потерпілого, а при версії про "необережне" вбивство або спричинене "необхідною обороною", природно завжди стверджує, що вбивство сталося при ньому.

Винний, який висунув версію про смерть потерпілого в його присутності, зазвичай стверджує, що крім них двох при цьому нікого не було. Пояснення злочинця мають інший характер лише у випадках, коли йому вдається підмовити інших членів сім'ї, сусідів або інших осіб підтвердити висунену ним версію, надавши відповідні хибні свідчення.

Ініціатива залишитися наодинці з потерпілим майже завжди належить злочинцеві, тому він або відсилає куди-небудь інших осіб під вигаданим приводом, або приходить туди, де потерпілий, свідомо для нього, перебуває один, або відводить потерпілого в будь-яке безлюдне місце тощо. Викладаючи свою версію про те, що сталося, вбивця подає події так, ніби наодинці з потерпілим він виявився випадково.

Вирішивши інсценувати той або інший вид смерті потерпілого, злочинець після вбивства вживає всі необхідні заходи, щоб відтворити обстановку, що підтверджує заплановану версію, та знищити сліди вбивства. У зв'язку із цим він не відразу заявляє про те, що сталося, оскільки витрачає необхідний для нього час для інсценування, а іноді й для того, щоб підмовити своїх близьких підтвердити його свідчення.

Винний, який висунув версію про смерть потерпілого під час його відсутності, найчастіше не заперечує, що останній раз бачився із потерпілим у день його смерті, перебуваючи з ним наодинці. І хоча таке визнання для злочинця небезпечно, однак він розуміє, що заперечувати цю обставину, як правило, безглуздо, оскільки слідство легко може ви-

крити його у брехні. Водночас злочинець обов'язково стверджує, що він кудись йшов, залишивши потерпілого одного. Це твердження потрібне вбивці з двох причин: по-перше, щоб пояснити, чому смерть потерпілого не могла бути ним попереджена; по-друге, щоб створити собі алібі, оскільки згідно з його версією саме в цей час і сталася смерть потерпілого.

У більшості випадків відразу ж після вчинення вбивства і виконання запланованого інсценування злочинець дійсно куди-небудь йде, намагаючись при цьому, щоб або його бачили знайомі, або його перебування у визначеному місці було зафіксоване. В окремих випадках злочинець фактично взагалі нікуди не йде після вбивства, обмежуючись неправдивими твердженнями про свою відсутність аж до виявлення трупа потерпілого.

Для таких версій характерно також те, що злочинець, залишаючи помешкання після вчиненого вбивства і заздалегідь знаючи, що повернувшись додому виявить труп потерпілого, часто вживає такі заходи, щоб це сталося при третіх особах. Зокрема, вбивця із цією метою робить вигляд, що не може потрапити додому, оскільки двері замкнуті, на стук ніхто не відкриває, а ключів у нього немає.

Звертаючись за допомогою до сусідів, двірника чи інших сторонніх осіб, злочинець використовує їх присутність для того, щоб продемонструвати перед ними своє здивування, відчай, жалість тощо. Відразу після виявлення трупа злочинець або сам повідомляє про те, що сталося в міліцію, або просить це зробити кого-небудь з оточення, підкреслюючи цим, що у нього не було жодних підстав приховувати від відповідних органів смерть потерпілого або чого-небудь боятися у зв'язку із цією подією.

Вищезазначені особливості поведінки злочинця, котрий висунув версію про смерть потерпілого в його відсутність, належать до тих убивств, замаскованих інсценуваннями, коли злочин вчинюється в місці спільного проживання вбивці та потерпілого. Якщо ж вбивство вчинюється у квартирі потерпілого чи в іншому місці, то поведінка злочинця в подібних ситуаціях істотно змінюється. Оскільки тісного зв'язку з потерпілим більшість таких убивць не мають, то головне їх сподівання на ухилення від відповідальності ґрунтується на тому, що підозра, швидше за все, на них взагалі не впаде. До інсценування ж вони вдаються на випадок, якщо їм доведеться пояснювати причину смерті потерпілого.

Виходячи із цього, такі злочинці, як правило, ретельно приховують свою зустріч із потерпілим у день убивства й лише будучи викритими у брехні вимушені визнати вказану обставину, і намагаються її пояснити,

висунувши версію про ту чи іншу “нейтральну” причину смерті потерпілого.

Злочинці, що мешкають окремо від потерпілого, як правило, не “виявляють” труп убитого, не повідомляють про його смерть у слідчі органи, а при допиті завжди посилаються на алібі. Знання слідчим того, які чинники зумовлюють висунення злочинцем тієї чи іншої виправдувальної версії, пов’язаної з інсценуванням, на що розраховують злочинці, вибираючи той або інший вид інсценування, і від чого залежить цей вибір, як взагалі поводитись злочинець після вбивства в різних ситуаціях, – усе це вкрай важливо для аналізу поведінки обвинуваченого (підозрюваного) та перевірки його винуватості.

Які саме ознаки інсценування, і яка існує криміналістична методика його виявлення?

У тих випадках, коли у стадії порушення кримінальної справи немає повної ясності, – чи дійсно вчинено вбивство, чи смерть загиблого зумовлена іншою причиною, наприклад, самогубством, слідчий стикається з необхідністю перевірити, чи сталося у цьому випадку:

- самогубство, схоже на вбивство;
- вбивство, що нагадує деякими своїми ознаками самогубство;
- вбивство, замасковане інсценуванням.

Таким чином, слідчий, передусім, повинен вирішити найважливіше для цієї категорії справ питання: від чого і за яких обставин настала смерть потерпілого, що сталося?

Це питання для справ аналізованої категорії набуває первинне, а найчастіше і вирішальне значення. Від його вирішення залежить увесь подальший хід розслідування. У першу чергу необхідно встановити причину смерті та визначити, чи є вона насильницькою. Відповідь на ці запитання слідчий отримує нерідко вже при проведенні первинних слідчих дій: огляду трупа і місця його виявлення, судово-медичної експертизи трупа та допиту виявлених на місці події свідків. Однак, у більшості випадків на початковому етапі слідства ще не з’ясоване питання про вид, а іноді й про причину смерті загиблого.

Якщо не зважати на справи з інсценуванням вбивства, вчиненого нібито третіми особами, і з версіями про необережний характер убивства або про його вчинення у стані необхідної оборони, коли факт убивства очевидний і ніким не заперечується, у всіх інших випадках факт вбивства лише передбачається. Саме це припущення і зумовлює необхідність порушення кримінальної справи.

Звідси, природно, випливає, що в усіх справах аналізованої категорії із самого початку розслідування потрібно висувати версію про вбивство, незалежно від того, чи є дані про вбивство замаскованим інсцену-

ванням певної нейтральної причини смерті, або ознаки інсценування відсутні та наявний просто сумнівний випадок смерті, можливо спричинений убивством. Поряд із версією про вбивство, слідчий, виходячи із даних судово-медичного дослідження трупа й інших обставин, обов’язково повинен включити в план для ретельної перевірки й інші версії про вид смерті загиблого. Обов’язковій перевірці підлягають також версії, висунені ким-небудь із членів сім’ї, близьких і знайомих загиблого.

Версії про вбивство і версія підозрюваного, підтверджувана інсценуванням, повинні перевірятися вже під час проведення первинних слідчих дій. При огляді місця події та трупа, при допиті свідків слідчий обов’язково повинен прагнути отримати відповіді на запитання, котрі випливають із версії про вбивство. Відповідні запитання слідчий ставить і судово-медичному експертові.

Нарешті, у випадках, коли факт убивства очевидний і ніким із близьких людей або оточення потерпілого не оспорується, проте вчинення злочину або приписується ними стороннім особам, або пояснюється необережністю чи станом необхідної оборони, слідчий разом із відповідною версією перевіряє версію про вчинення умисного, не спровокованого вбивства ким-небудь з близьких потерпілого.

Таким чином, одне із головних тактичних завдань у ситуації, коли немає ясності відносно події, що розслідується, – це “встановлення наявності або відсутності інсценування, його змісту і спрямованості” [5, с. 15].

Незалежно від того, чи вдається вбивця до інсценування смерті потерпілого від певної нейтральної причини чи обмежується висуненням відповідної версії, він в обох випадках переслідує одну мету – обдурити слідчого, завадити йому встановити істину та викрити винного.

Передбачаючи, що слідчий у першу чергу оглядатиме труп й оточення, злочинець оцінює їх стан із погляду своєї версії. Якщо він відзначає, що місце розташування та поза трупа, наявні на ньому ушкодження, так само як і вся обстановка місця події, нічим не суперечить запланованому ним поясненню, вбивця не змінює обстановку. Якщо ж обстановка на місці події не відповідає версії злочинця, то він часто створює нові – штучні – сліди й спеціально залишає на місці події певні предмети, тобто інсценує обстановку нейтральних для нього причин і виду смерті. Однак уважний слідчий завжди може розпізнати інсценування. Пояснюється це тим, що абсолютно точно відтворити обстановку події, котра інсценується, вбивця не може. Передусім, ті, хто вперше вбив, не має досвіду в інсценуваннях. Після вчинення убивства злочинець майже завжди пере-

буває у збудженому стані, що не дає йому змоги помітити всі деталі оточення, осмислити значення кожної з них. Далеко не всі сліди вбивства, викривальний характер яких зрозумілий злочинцеві, можуть бути ним повністю знищені чи замасковані.

IV. Висновки

Із цього випливає, що розпізнати інсценування слідчий може за такими ознаками:

- не знищеними та вцілілими слідами і предметами, що стали ознаками-наслідками вчиненого ним убивства;
- перебільшений, неприродний характер слідів і предметів, що підтверджують версію про нейтральні причини смерті загиблого;
- сліди, предмети, ознаки й обставини, що суперечать обстановці при смерті від нейтральної причини, вказаної у версії близьких загиблого, які впливають із загальної картини місця події;
- неможливість вчинення дій, що приписуються загиблому;
- розбіжність у поясненнях зацікавлених осіб поведінки потерпілого та дійсних причин його смерті.

Серед таких негативних обставин найчастіше вказують на інсценування:

- 1) зміни в обстановці місця злочину;
- 2) ознаки боротьби, зокрема сліди самооборони на тілі потерпілого;
- 3) ознаки переміщення трупа з місця, де настала смерть;
- 4) невідповідність положення трупних плям позі трупа;
- 5) характер ушкоджень на трупі, котре не впливає зі способу й обставин позбавлення життя, описаних у версії близьких загиблого;
- 6) невідповідність вказаного в цій версії часу смерті загиблого стану трупних явищ, виявлених при огляді.

Основна властивість негативних обставин полягає в тому, що вони заперечують це пояснення, цю версію, тобто один і той самий факт виявляється негативною обставиною до однієї версії, водночас може підтверджувати іншу [6]. Розслідуючи справи про вбивства, замасковані інсценуванням, слідчий у процесі проведення первинних слідчих дій застосовує спеціальні методи, найбільш ефективні для встановлення, чи наявне вбивство, чи смерть загиблого була спричинена будь-якою іншою обставиною.

Суть цих методів полягає у такому:

1. Зіставлення картини смерті загиблого, даних у поясненнях близьких, з об'єктивними обставинами, встановлюваними пер-

винними слідчими діями, зокрема, оглядом трупа на місці його виявлення і судово-медичною експертизою.

2. Виявлення обставин, зокрема, таких, котрі вказують на те, що в обстановку зроблені умисні зміни, тобто наявне інсценування або просто спростована версія, висунена близькими загиблого, і що вказують на її свідомо неправдивий характер.

3. Виявлення обставин, котрі прямо чи побічно вказують на те, що смерть загиблого спричинена вбивством, зокрема, умисно вчиненим ким-небудь з осіб, що висунули версію про нейтральну причину смерті [5, с. 28–29].

Перераховані прийоми застосовуються при проведенні первинних слідчих дій. Це забезпечує цілеспрямованість усієї діяльності слідчого, розпочинаючи вже з початкових дій, спрямованих на встановлення дійсної причини й обставин смерті загиблого.

Список використаної літератури

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р.С. Белкин. – М., 1988. – С. 218–220; Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р.С. Белкин. – М., 1997. – Т. 3. – С. 366.
2. Коновалова В.Е. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія / В.Е. Коновалова. – Харків: Факт, 2001. – С. 154.
3. Саїнчин О.С. Особливості розслідування вбивств, прихованих інсценівками: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / О.С. Саїнчин. – Одеса: Національний університет, 2003. – С. 101.
4. Аленин Ю.П. Особливості розслідування тяжких злочинів проти особи / Ю.П. Аленин, В.В. Тищенко. – Одеса: Бахва, 1996. – С. 15.
5. Под негативными обстоятельствами понимаются такие факты и следы, которые не отвечают, противоречат фактам и следам, обычным и необходимым при определенном событии (или объяснении определенных лиц про событие, которое будто бы произошло). См.: Расследование отдельных видов преступлений / под ред. О.Я. Баева. – Воронеж, 1986; Медведев С. Негативные обстоятельства и их использование при раскрытии преступлений / С. Медведев. – Волгоград, 1973.
6. Мудьюгин Г.Н. Расследование убийств, замаскированных инсценировками / Г.Н. Мудьюгин. – М., 1973. – С. 28–29.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Помазан С.Г. Инсценировка как способ сокрытия умышленных убийств, совершенных по неосторожности

В статье рассмотрены вопросы возможных способов инсценировки умышленных убийств, которые совершены по неосторожности. Выводы о том, что при расследовании умышленных убийств определенная часть уголовных дел определяется как инсценировка убийства под некриминальное событие.

Ключевые слова: убийство, умышленное убийство, убийство по неосторожности, инсценировка, механизм совершения преступления.

Pomazan S. Staging (feign), as a way of concealing murders committed by negligence

All possible ways of murder feign which has been committed by negligence are reviewed in the article. The conclusion is that during the detection of murders some part of the criminal cases are defined as murder feign as non-criminal fact.

Key words: murder, intentional murders, murder by negligence, staging (feign), the mechanism of the crime.